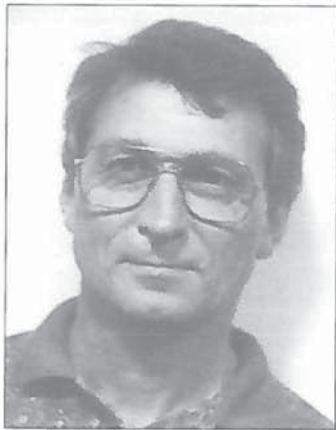

Sådan set

Om aspekt i russisk

Henrik Lærkes

Fagkonsulent i russisk. Lektor i russisk og engelsk, Gladsaxe Gymnasium

Aspekt i russisk

Redaktionen har med omhu slået ned på et af de største problemer i russisk grammatik og i russiskundervisningen. Der er tale om et fænomen, som eleverne har haft svært ved at forstå, dels fordi det ikke findes i dansk, og dels fordi forskningen ikke har haft en god beskrivelse af det.

Det sidste er der rådet bod på med Per Durst-Andersens (PDA) disputats „A Mental Grammar“. Det afgørende ny i PDA's formulering af aspektteorien ligger i, at han formulerer en sammenhængende teori, der tilstræber at forklare hele området modsigelsesfrit, og som skal kunne sætte én i stand til at producere udelukkende rigtige sætninger. De vigtigste forudsætninger for dette er hans meget givende parafrase

af aspektbetydningerne (note 1) og hans skelnen mellem de forskellige verbaltyper (note 2 og 3). Den videnskabelige beskrivelse kan selvfølgelig ikke bruges direkte til eleverne, men er forudsætningen for en fornuftig pædagogisk anvendelig forklaring.

I det følgende forsøger jeg altså at tillempe PDAs teori til pædagogisk praksis. Samtidig skal jeg forsøge at beskrive aspekt således, at både russiskkyndige og alment sproginteresserede kan få noget ud af fremstillingen. De mere russiskspecifikke problemer har jeg forsøgt at trække ned i noterne, så teksten ikke bliver for tung. Jeg håber, det ikke mislykkes helt.

Hvad er aspekt

Aspekt er en verbalkategori, som om-

fatter imperfektiv (ipf) og perfektiv (pf). Den lader den talende fremstille verbalhandlingen enten som en aktivitet eller som en forandring, dvs. en ny tilstand fremkaldt af en aktivitet.

Aspekt (russisk: *vid*) betyder egentlig synsmåde. Vi kender noget lignende fra engelsk simpel over for udvidet tid, og fra fransk imparfait over for passé composé / passé simple.

I russisk er modsætningen langt mere grundlæggende; den hævdes at være den første verbalkategori et barn lærer, og den går igennem alle former af verberne, infinitiv, imperativ, participier og tidsformerne.

En verbalform i pf aspekt udtrykker, at der i én konkret situation er eller har været en aktivitet, og samtidig at denne aktivitet vil føre eller har ført til en forandring af virkeligheden, en ny tilstand.¹

Ona napisala emu pis'mo. Hun skrev / har skrevet / havde skrevet ham et brev. (Nu foreligger der, modsat før, et brev).

Ona zasmejas'. Hun brød / er brudt / var brudt ud i latter. (Nu ler hun, modsat før).

On otkryl dver'. Han åbnede / har åbnet / havde åbnet døren. (Nu er der modsat før en åben dør.)

On dast ej cvetok. Han gir / vil give hende en blomst. (Nu har hun ingen blomst, modsat om lidt.)

On ubedit eë. Han får / vil få overbevist hende. (Om lidt er tilstanden i hendes hoved forandret.)

En ipf verbalform udtrykker, at der er / har været en aktivitet², men siger ikke

noget om, hvor vidt den fører / har ført til en forandring, en ny tilstand. Det kan godt være, men det siges ikke, og modtageren af beskeden må selv efter behov slutte ud fra sammenhængen eller sit kendskab til virkeligheden, om der er sket eller vil ske en forandring.³

Ona pisala emu pis'mo. Hun skrev brev til ham. (Der har været en aktivitet, men om der foreligger en ny virkelighed (et brev), eller om brevskriveren måske har krøllet forsøget sammen, siges der ikke noget om.) Bemærk, at dansk her udelader artiklen.

Ona smejas'. Hun lo. (Den aktivitet har formentlig ikke været evig, men det billede der fremmanes for os, er af en person, som „stod og lo“.)

On otkryval dver'. Han var ved at åbne døren / han har haft åbnet døren. (Ipf siger bare, at der har været en aktivitet, men ikke om handlingen blev afbrudt, eller om døren f.eks. senere er blevet lukket igen.)

On daët ej cvetok. Han giver / er ved at give hende en blomst. (Han udfører en aktivitet, og hun tager nok imod den, men vi ved det ikke.)

On ubeždaet eë. Han forsøger at overbevise hende. (Om det lykkes at ændre tilstanden i hendes hoved er usikkert, jf. note 3).

Hvis der er tale om gentagne handlinger er modsætningen mellem ipf og pf ophævet, og man kan kun bruge ipf:

Ona pisala pis'mo každyj den'. Hun skrev (et) brev hver dag.

Ona vseгда smejas' nad nim. Hun lo altid af ham.

Lakej otkryval dver' vsem gostjam. Laka- jen åbnede døren for alle gæsterne.

On daët ej cvetok každyj den'. Han giver hende en blomst hver dag.

On každyj raz ubeždaet eë. Han overbeviser hende hver gang.

Meget kort kan man sige, at ipf form udtrykker aktivitet eller gentagelse, mens pf udtrykker (en enkeltstående) forandring som følge af en aktivitet.

Man kan i introduktionsfasen have nogen glæde af at sammenligne med simpel/udvidet tid i engelsk: *he is giving her a flower* og *he gives her a flower*, men dels er danske elever ofte ikke stive i netop det fænomen på engelsk, og dels er forskellene måske mere markante end lighederne, f.eks. siger man ikke: **he is giving her a flower every day.*

Metode

Vi kan desværre ikke benytte os af den kontrastive genvej at påpege de tilfælde, hvor russisk „har det“ anderledes end dansk, og for resten lade eleverne slutte fra deres sprogfornemmelse på dansk, for de har simpelthen ikke nogen kategori i dansk at slutte ud fra. Når de alligevel slutter, f.eks. ud fra det danske tidssystem, bliver der tale om fejlfortolkninger, som det gælder om at få udryddet.

Russisk har været foregangsfag for anvendelse af den suggestopædiske metode i gymnasiets sprogundervisning. Her arbejdes der jo med overindlæring af centrale strukturer, styrket af musik, rollespil, leg og andre positive stimuli. Men når eleverne skal overføre de lærte sætninger (strukturer) til nye ytringer, går det ikke ganske af sig selv. Også sug-

gestopæderne tyr til grammatikken for at støtte eleverne i at lave parallelstrukturer. Den støtte er særlig påkrævet på et fremmedartet område som aspekt.

Min holdning er da også, at vejen til aspekt går over grammatisk forståelse, opøvelse af færdighed, til forhåbentlig en rimelig grad af beherskelse. Det betyder ikke en teoretisk tilgang, men en nedkogning af fænomenet til en enkel forklaring, som gentages og trænes i praksis gennem de to eller tre år eleven har faget i gymnasiet. Den enkle forklaring skal kunne udbygges og forfines på højt niveau eller på et videre studium. Det er derfor vigtigt, at den nok er forenklet, men ikke forkert.

Hvornår aspekt?

Russiske verber skal, som man vil have forstået, læres som par, bestående af en ipf og en pf partner, f.eks. *pisat'/napisat'* (skrive); *davat'/dat'* (give). Til gengæld har russisk kun tre tider: fortid, nutid og fremtid.

De fleste begyndersystemer i russisk betragter aspekt som svært og fortier det derfor længst muligt, f.eks. ved at holde teksterne i ren nutid. Når man endelig tager fat på aspekt, skal eleverne lære alle verberne om igen, fordi det nu viser sig, at de kun har lært den ipf halvdel af hvert par.⁴ Det er kedeligt at lære noget, man troede man allerede kunne, og derfor svært at motivere eleverne for. Desuden kommer sommerferien lige efter indlæringen og lægger glemslens slør over meget, men især aspekten som det sidst indlærte. Efter sommerferien taber aspekt kampen om

elevernes opmærksomhed, når det glemte skal genindlæres, fordi aspekt er mindst indarbejdet og vel må kunne undværes, når det gik fint uden aspekt i størstedelen af første år. Aspekt i undervisningen har da også haft præg af en tabt kamp.

Den eneste farbare vej er, tror jeg, at introducere aspekt tidligt, så eleverne får lejlighed til at møde og øve fænomenet mange gange det første år, og så de vænnes til, at russiske verber er par, og at man i fortid og fremtid skal vælge aspekt: aktivitet eller forandring. Det er lettest at introducere aspekt i fortid, og da russisk kun har én fortidsform, som er meget enkel at danne, taler det også for at indøve aspekt og fortid tidligt.

Modelsætninger

Jeg plejer at forsøge at lære eleverne nogle situationer, som kræver den ene eller den anden aspekt. Disse situationer udtrykker vi i nogle par af modelsætninger, som eleverne lærer udenad, så de har noget at hænge aspektet op på. I det følgende kommer nogle eksempler, som let kan forklares med aktivitet over for forandring.

To parallelle handlinger står i ipf:

On šěl (ipf) domoj i dumal (ipf). Han gik hjemad og tænkte.

To handlinger efter hinanden står derimod i pf:

On pošěl (pf) domoj i podumal (pf). Han gik af sted hjemad og gav sig til at tænke.

En situation, som afbrydes af en handling, står i henholdsvis ipf og pf aspekt:

Kogda on pisał (ipf) pis'mo, zazvonil telefon (pf). Da han skrev brev, ringede telefonen.

Kogda on napisal (pf) pis'mo, zazvonil telefon (pf). Da han havde skrevet brevet, ringede telefonen.

Når man fortæller en fortløbende historie i fortid, bruger man pf aspekt:

On prišël (pf) domoj, sel (pf), podumal (pf) i napisal (pf) pis'mo. Han kom hjem, satte sig, tænkte sig om og skrev et brev.

Når en sætning med ipf verbum benægtes, går nægtelsen (*ne*) selvfølgelig på aktiviteten, mens det er forandringen, der benægtes, når verbet er pf:

On ne ubival (ipf) ženu. Han har ikke dræbt sin kone (end ikke forsøgt).

On ne ubil ženu. Han fik ikke dræbt sin kone (selv om han godt nok udførte aktiviteten med det formål).

Par-dannelsen

Fra starten må man insistere på, at verberne skal læres som par uden at diskutere, hvordan disse par er bygget op. For nok er aspekt grundlæggende på russisk, men der er ikke udviklet et entydigt system for dens dannelse. Når man har et passende antal par i repertoire, kan man give regler for, hvordan man kender en ipf fra en pf.⁵ Erfaringen viser, at en historisk forklaring på systemets opståen forvirrer mere, end den gavner.

Fejlkilder

Når man underviser i aspekt skal man være opmærksom på, at elevernes in-

stinktive, men uheldige reaktion er at identificere kategorien med noget, de kender fra dansk.

Den første typiske fejlslutning er, at eleven tror, at alle fortidsformer skal være pf, for når noget er fortid, så må det jo være slut, og perfektiv betyder vel, at det er perfekt, dvs. færdigt eller slut. Denne misforståelse kan nok kun modarbejdes gennem øvelser og senere små oversættelser, hvor det viser sig, at sætninger med danske fortider skal oversættes til snart det ene og snart det andet aspekt.

Den anden typiske fejl, som kan overleve meget længe i forløbet, er, at eleven identificerer pf med førnutid og førdatid i dansk og tror, at de automatisk giver en pf form på russisk. Problemet er, at det ofte er rigtigt, men sætninger med når + førdatid kan bruges som modgift mod denne fejl:

Kogda on delal uroki, on vseгда smotrel televizor (når han havde læst lektier, så han altid fjernsyn, eller når han lavede lektier, så han altid fjernsyn (i modsætning til: da han havde læst lektier, så han fjernsyn)).⁶

Konstatacija fakta

I mange enkle dagligdags spørgsmål med transitive verber bruges naturligt ipf aspekt på russisk, selv om de fleste danskere nok umiddelbart vil mene, at der spørges til en forandring:

Vy smotrelji (ipf) fil'm po televizoru včera?
Så I filmen i fjernsynet i går?

I første omgang lader jeg problemet gå upåtalet hen, men senere, eller når den

kvikke elev spørger, kan man forklare, at russerne spørger til aktiviteten, hvis de ikke ved, om der har været en aktivitet. De spørger kun til forandringen (pf), hvis de ved, at der har været „planlagt“ en aktivitet, dvs. f.eks. at den adspurgte har haft til hensigt at se filmen. Så er der jo ikke grund til at spørge til aktiviteten, som man ved skulle finde sted, mens det er fornuftigt at spørge til, om aktiviteten så førte til en forandring (eksisterer filmen nu i hovedet på den adspurgte):

Vy posmotreli (pf) fil'm po televizoru včera? Fik I set filmen i fjernsynet i går?

Hermed har vi et nyt par modelsætninger, som kan føjes til de foregående, eleverne lærer sig.

Infinitiv mv

Det foregående har handlet om finitte former. Hvis man kan få eleverne til at bruge dem nogenlunde fornuftigt, er man kommet langt, og selv på højt niveau forsøger de færreste at gå videre. Dog tager mange den klippefaste regel med, som siger, at efter faseverberne (begynde, fortsætte, slutte) følger der altid en ipf infinitiv. Den passer også godt med vores beskrivelse af aspekt: *On načal pisat' (ipf) roman*. Han begyndte at skrive en roman (han begyndte at lave en aktivitet med det formål, at der skulle opstå en roman).

* *On načal napisat' (pf) roman*. Han begyndte at lave en aktivitet der var tilstrækkelig til at der opstod en roman⁷

- omskrivningen viser tydeligt det selvmodsigende, man kan ikke begynde en

aktivitet og så samtidig sige, at den er tilstrækkelig til en forandring.

Meget længere søger man som sagt sjældent at gå i undervisningen. Måske kan PDA's omskrivning af aspektbetydningerne, jf. note 1, hjælpe eleverne på højt niveau til bedre at forstå, hvorfor russerne vælger aspekt som de gør f.eks. i infinitiv.⁸

Aspekt er et problemområde for alle, som beskæftiger sig med russisk, elever som lærere, men jeg tror, at PDA's nyformulering af aspektteorien kan hjælpe os til på alle niveauer at blive lidt bedre og sikrere, end vi har været. Og det er vel ikke så dårligt.

Litteratur

Durst-Andersen, Per: A Mental Grammar, Ohio 1992.

Forsyth: A Grammar of Aspect, Cambridge 1970.

Nielsen, Jan: Ne nado + perfektiv infinitiv. i: Svantevit XVII, 1996, nr. 2.

Noter

1. PDA opererer med en omskrivning af aspektbetydningen, som man kan benytte som prøve, når man er usikker i sit aspektvalg. Parafrasen af ipf aspekt (med fortid som eks) lyder således i min gengivelse:

X producerede en aktivitet, som havde til hensigt, at der skulle opstå en forandring/ en ny tilstand.

Parafrasen af pf aspekt (med fortid som eks) lyder ligeledes i min gengivelse:

X producerede en aktivitet, som var tilstrækkelig til, at der foreligger en forandring/ en ny tilstand.

Pf bekræfter således både aktivitet og den ny tilstand, men fremhæver den ny tilstand. Ipf bekræfter kun aktiviteten, som derfor også er fremhævet.

2. Aktivitet skal her tages i bred betydning,

således at en tilstand også opfattes som en „aktivitet“. PDA skelner grundlæggende mellem tilstandsverber, aktivitetsverber og handlingsverber.

Tilstandsverbets handling kan ses i et stabilt billede (*sidet'* = sidde), aktivitetsverberne kan ses i et ustabil billede (*prygat'* = hoppe, *idti* = gå, *smejat'sja* = le), mens handlingsverberne skal ses i to billeder, en udgangsaktivitet og en resulterende ny tilstand (*dat'* = give, *arestovat'* = arrestere). Det er teoretisk set kun handlingsverber, som har rigtig aspekt, mens aktivitets- og tilstandsverber er rene imperfektiver, se dog note 4.

Dette system er alt for tungt at arbejde med i begynderundervisningen. Især da de samme verber optræder i forskellige kategorier bl.a. afhængigt af, om de optræder transitivt. F.eks. er *pisat'* et aktivitetsverbum (sidde og skrive), når det er intransitivt, mens det er et handlingsverbum, når det er transitivt: *pisat' pis'mo* (skrive et brev).

3. Hvordan vi fortolker det ipf verbums „ufuldstændige“ besked om en eventuel forandring/ ny tilstand, afhænger af vores kendskab til virkeligheden, ikke til grammatikken. Man kan opstille tre grupper verber, som vi med vores kendskab til virkeligheden fortolker forskelligt i ipf aspekt:

1) **punktuelle verber** (f.eks. *prichodit'*), hvor overgangen til en ny tilstand sker i en punktuelt forandring, og hvor ipf derfor ikke kan udtrykke en proces; (jf. at „han er på vej“ ikke kan hedde * *on prichodit*, men kun *on idët*);

2) **overvindelsesverber** (f.eks. *ubeždat'*), hvor vi ved, der er indbygget en modstand, som måske ikke kan overvindes. Her fortolker vi derfor ofte ipf som „forsøg“;

3) **gennemførelsesverber** (f.eks. *pisat'/napisat' zapisku*), hvorom vi ved, at de normalt kan føres igennem til en ny tilstand. Deres ipf kan derfor ikke betyde forsøg, men kan til gengæld udtrykke „konstatacija fakta“.

4. Det er et velkendt problem, at et verbalpar ikke er et entydigt fænomen. Forskellige ordbøger og forskellige grammatikere opstiller centrale par forskelligt. PDA viser, at egentlige tilstands- og aktivitetsverber ikke danner par, men er imperfektiva tantum, som kan danne forskellige pf aktionsarter, f.eks. *posidet'* og *prosidet'*, men ingen af disse aktionsarter danner „par“ med grundverbet.

Jeg synes dog, man pædagogisk kan forsvare at

hævde, at modellen fra handlingsverberne (aktivitet over for forandring) smitter af på aktivtetsverberne. Derfor opstiller jeg skrupelløst par som *idti/pojti* (gå / gå afsted), *smejat'sja/zasmejat'sja* (le / bryde ud i latter), *bolet'/zabolet'* (være / blive syg) og *bojat'sja/pobojat'sja* (være / blive bange), hvor den „valgte“ pf afspejler den typiske forandring, som forbindes med denne aktivitet eller tilstand. Det betyder, at de fleste verber kan opstilles som par, der skal læres, og det har vist sig i pædagogisk praksis, at disse par fungerer glimrende.

5. F.eks. følgende regler: upræfigerede verber er ipf, bortset fra en mindre gruppe, som man må lære (*dat'*, *rešit'*, *končit'* m.fl.). Præfigerede verber er ipf, når de ender på *-ivat'* eller *-vát'*. Præfigerede verber på *-át'* er ipf, hvis det andet medlem af parret ender på *-ít'*

pisát'/napisát'

rasskázývát'/rasskazát'

prodavát'/prodát'

otvečát'/otvétit'

6. Løvrigt kan gengivelsen af dansk førnutid være kompliceret, f.eks. jeg kommer, når jeg har lavet lektier: *Ja pridu, kogda sdelaju uroki*. Disse komplicerede tilfælde skal man selvfølgelig ikke træne tidligt.

7. Jf note 1.

8. Som sagt går de færreste videre end dette, men skal man videre med infinitiv og med imperativ, er der også hjælp at hente hos PDA. Når vi taler om det gentagne, bruger vi altid ipf aspekt, også i infinitiv og imperativ.

Hvor vi taler om enkelttilfælde, bruger vi også ipf infinitiv og ipf imperativ af tilstandsverber og aktivtetsverber uden objekt.

Kun enkelttilfælde med handlingsverber, dvs. i hvert fald transitive verber og præfigerede bevægelsesverber, har valg mellem ipf og pf i infinitiv / imperativ:

1) Efter ikke-faseverber (f.eks. *chotet'*, *rešit'*, *pomoč'*, *prosit'*, *prikazat'*, *starat'sja*) vælges der i reglen pf infinitiv, og man kan forklare valget ved at indsætte omskrivningen fra note 1.

On staralsja otkryt' korobku konfet: Han bestræbte sig på at udføre en aktivitet, der var tilstrækkelig til, at æsken med slik blev åben.

Ja choču pomoč' babuške: Jeg ønsker at udføre en aktivitet, som er tilstrækkelig til, at bedstemor bliver hjulpet.

Ligeledes forklarer den også pænt, hvorfor de samme verber negeret normalt følges af ipf:

Ja ne choču pomogat' babuške: Jeg ønsker ikke at udføre en aktivitet med det formål at hjælpe bedstemor.

De samme omskrivninger kan bruges, hvor en infinitiv står alene.

2) Efter modalerne *možno*, *nužno*, *nel'zja* samt *moč'* kan man bruge den gamle regel om at tilladelse og forbud samt indre nødvendighed (menneskenes love) giver ipf infinitiv, mens mulighed og umulighed (naturens love) giver pf infinitiv. Det kan pænt forklares med teorien: *Zdes' možno perejti ulicu*. Det er muligt at udføre en aktivitet her, som er tilstrækkelig til at man kommer over gaden, dvs. det er muligt at komme over.

Zdes' nel'zja prodat' pornografiju. Det er umuligt at udføre en aktivitet her, som er tilstrækkelig til, at man får solgt sin pornografi, dvs. det er umuligt at sælge pornografi.

Zdes' možno perexodit' ulicu. Det er muligt at udføre en aktivitet her med det formål, at man kommer over gaden. Ja, selvfølgelig er det muligt at udføre en sådan aktivitet, derfor giver ytringen kun mening, hvis der er tale om, at det samfundsmæssigt, lovmæssigt er muligt, dvs. det er muligt, fordi det er tilladt at gå over gaden.

Nel'zja prodavat' pornografiju. Det er umuligt at udføre en aktivitet med det formål at sælge pornografi. Umiddelbart nonsens, for selvfølgelig kan man da forsøge, derfor må russerne fortolke det således, at det samfundsmæssigt, lovmæssigt er umuligt, dvs. det er forbudt at sælge pornografi.

3) Imperativ er interessant, fordi vi her kan gå ud fra de danske biord, som kan knyttes til en imperativ: „bare“ (tilladelse) og „så“ (grov ordre) giver ipf, mens „nu“ og „lige“ giver pf: *Sadites'*. Sæt Dem bare (siger vi til gæster, som forventer en tilladelse).

Nu sadis'. Kan du så sætte dig (siger vi desperat til en umulig unge).

Sjad'te tam. Sæt dem nu der (siger lægen til sin patient).

Otkrojte okno. Luk lige vinduet op (siger læreren til sine elever, når han kommer ind i en beklumret klasse).

PDA viser, at også disse tilfælde kan omfattes af teorien, men der skal så mange forklaringer og fortolkninger til, at det næppe egner sig pædagogisk på noget niveau. Et held derfor, at vi kan forlade os på kontrastive forhold.